

Ek

*Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Emriyle
Yarbay Şefik ÖZDEMİR Bey'in Revandiz,
Musul-Kerkük-Süleymaniye Harekâtı*

Resim 1. *Antep Kuva-yı Milliye Komutanı Milis Yarbay Şefik
Özdemir Bey.
(Antep Kuva-yı Milliye Komutanı Kıyafetiyle)*

Resim 2. *Düşman bombardımanından yıkılmış Antep'ten görüntüler*

Resim 3. *Musul Meselesi konulu kitap*

Resim 4. *Winston Churchill: “...bir damla petrol, bir damla kandan daha değerlidir.”*

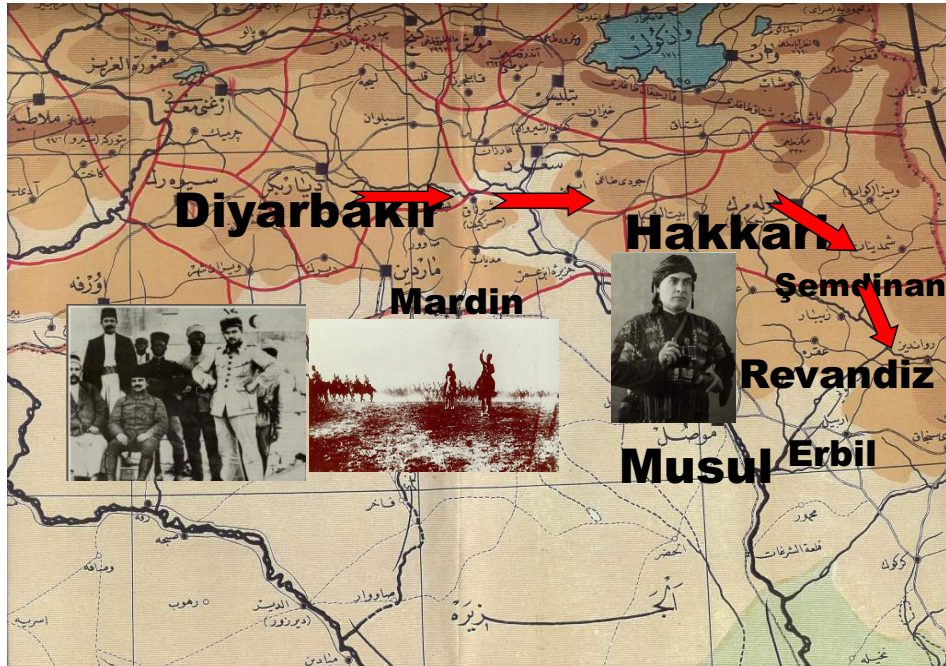
Resim 5. *Mondros Mütarekesi döneminde ordu merkezlerini gösteren harita*

Resim 6. Misak-ı Millîyi konu alan bir karikatür
(Musul'dan Batı Trakya'ya)

Resim 7. Şefik Özdemir Bey müfrezesinin güzergâhı

Resim 8. *Özdemir Bey müfrezesindeki Tunus, Cezayir, Faslı askerler*

Çanakkale'den Dolmabahçe'ye: Mustafa Kemal Atatürk'ün Lider İmajının Batı Kamuoyunda Dönüşümü

E. Tutku VARDAĞLI*

Özet

Mustafa Kemal Atatürk'ün lider imajının Batı kamuoyunda dönüşümünü ele alan bu çalışma, aynı zamanda Atatürk'ün kişiliğinde Türk milletinin uluslararası alanda değişen imajını da dolaylı olarak incelemektedir. Başarılı bir asker olarak ilk defa Çanakkale Savaşı'yla Batı kamuoyunda gündeme gelen Mustafa Kemal, takip eden Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde çeşitli Batılı muhatapları tarafından değişik ve hatta çelişik sıfatlarla değerlendirilmiştir. Şüphesiz ki, Mustafa Kemal'in tüm dünyadaki imajını oluşturan ve yön veren aktörlerin başında siyasi liderler, yüksek rütbeli askerler, diplomatlar ve yabancı gazeteciler geliyordu. Milli Mücadelenin başında bir çete lideri olarak görülen Mustafa Kemal'in dehası, Cumhuriyet döneminin kalkınma hamleleri ve reformları karşısında artık teslim edilmişti. Atatürk'ün cenaze törenine bizzat yahut gönderdikleri taziye mesajlarıyla iştirak eden yabancı siyasiler, diplomatlar ve gazeteciler, onu sadece Türk milletinin kaderini değiştiren bir askeri kahraman olarak değil, aynı zamanda dünya tarihinde iz bırakan bir siyasi lider olarak anıyorlardı.

Anahtar kelimeler: Atatürk, Batı, Kamuoyu

* (Yrd. Doç. Dr.) İstanbul Aydın Üniversitesi, ABMYO Dış Ticaret (İng.) Programı, Florya Yerleşkesi, etutkuvardagli@aydin.edu.tr

From Çanakkale to Dolmabahçe: Transformation of the Leader Image of Atatürk in the Western Public Opinion

E. Tutku VARDAĞLI*

Abstract

Scrutinizing on the transformation of the leader image of Mustafa Kemal Atatürk in the Western public opinion, this study delineates also on the evolving image of Turkish nation indirectly in reference to Atatürk. Coming onto the Western public agenda for the first time as a successful soldier at Gallipoli War, Mustafa Kemal was labeled by different and even contradictory epithets by his Western interlocutors in the following National War and Republican periods. Undoubtedly, political leaders, diplomats and foreign journalists took the lead as the main agents moulding the image of Mustafa Kemal throughout the world. The genius of Mustafa Kemal, who had been evaluated as a bandit group leader at the beginning of the Turkish National War of Independence, was admitted due to the developmental moves and reforms of the Republican era. Foreign politicians, diplomats and journalists who personally attended the funeral ceremony of Atatürk or sent their messages, commemorated him not only as a military leader changing the fate of Turkish nation, but also as a political leader who made his mark in the world history.

Key words: Atatürk, West, Public Opinion

* (Asst. Prof.) Istanbul Aydin University, ABVSHE Foreign Trade (Eng.) Program, Florya Campus, etutkuvardagli@aydin.edu.tr

Giriş

1. *Çanakkale Kahramanı*

Yabancı yazar, devlet adamı, diplomat, gazeteci ve gözlemcilere dayanarak, Mustafa Kemal Atatürk'ün Batı kamuoyundaki lider imajını mercek altına alan bu çalışma, aynı zamanda çeşitli nitelermelere yol açan olgusal ve bağlamsal çerçeveyi uluslararası bir perspektifle incelemektedir. Dönemsel olarak, Çanakkale Savaşı bu çalışmanın başlangıç noktasını oluşturmaktadır, ancak kapsamı Atatürk'ün yaşam süresiyle sınırlamak mümkün değildir. Mustafa Kemal, eseri yaşadıkça tüm dünya kamuoyunda çeşitli şekillerde anılmakta, onu ve eserini değerlendiren çeşitli araştırma ve yayınlar günümüzde de yerli ve yabancı kitlelerle paylaşılmaktadır.

Şüphesiz ki Atatürk'ü konu alan yabancı yayınlar da farklı bakış açılarını içinde barındırmaktadır. Son yılların bu alandaki en popüler yazarlarından biri olarak anılan Andrew Mango, Atatürk'le ilgili radikal modernleşmeci, kültürüne bağlı bir Batıcı, iyimser ve humanist bir lider portresi çizerken (Mango, 2011); Lord Kinross, doğum yeri olan Selanik sebebiyle kitabının başında Atatürk'ü bir Makedonyalı kahraman olarak tanıtır (Kinross, 1964). Atatürk'ü anlatan yabancı yazarlar arasında üsluba ve ideolojiye dayalı derin farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, İspanyol yazar Villalta, Kinross'un yer yer sembolizmin ötesine geçmeyen yakıştırmalarını anımsatan biçimde, vakaları kendi ebedi çizgisiyle hikaye eden bir üslup kullanmaktadır (Villalta, 1999). Öte yandan, yabancı araştırmacı, gazeteci, yazar ve diplomatların Atatürk anlatılarında önemli ideolojik farklılıklar da göze çarpmaktadır. Örneğin Alman yazar Glasneck, Mustafa Kemal'i ve mücadelesini anlatırken anti-emperyalizme vurgu yaparken (Glasneck, 1976), Amerikalı gazeteci

Gladys Baker kendisiyle yaptığı röportajda doğrudan “Siz diktatör müsünüz?” sorusunu yöneltir (Tuygun, 1983). Büyük başarılarla imza atmış tarihi kişilikler ve özellikle siyasi liderlerle ilgili çalışmaların şu veya bu ölçüde yazarın kendi değer yargılarından izler taşıdığını unutmamak gerekir. Mango, bu gerçeği kitabının önsözünde, *Atatürk’le ilgili çalışmaları kuşatan çelişkiler, tarihinin lehine çalışır* sözleriyle ifade etmektedir (Mango, 2011, s.2). Bu çerçevede, Atatürk’ün lider imajının Batı kamuoyundaki yansımalarını Çanakkale Savaşı’ndan başlayarak aktarabiliriz.

Çanakkale Savaşı, yurtiçinde olduğu gibi yurtdışında da Mustafa Kemal’i zoru başaran ve savaşın kaderini değiştiren muzaffer bir kumandan olarak kamouyunun gündemine taşıyan ilk önemli kırılma noktasıydı. Daha sonra, gerek Çanakkale Savaşı’nı gerekse Atatürk’ün yaşamını ele alan yazarlar, Mustafa Kemal’i Mahmut Şevket Paşa ve Enver Paşa gibi askeri ve siyasi kişiliklerle karşılaştırsalar da, bu karşılaştırmaları tarihsel açıdan geriye dönük yorumlar olarak görmekte yöntemsel açıdan fayda vardır. Örneğin, Alman Oryantalist (Doğubilimci) Mikusch, Mustafa Kemal’i kamuoyunda henüz tanınmadığı, sadece askeri çevrelerde ve Saray çevresinde genç bir Kurmay Yüzbaşı olarak bilindiği dönemde (Türkmen, 1999) Hareket Ordusu Komutanı Mahmut Şevket Paşa ile karşılaştırır ve şöyle der:

Mahmut Şevket Paşa, asker olarak ne kadar pervazsız ve atak davranmışsa, politikacı olarak o kadar tutuk ve duruk kalmıştır. Her iki alanda, komutanlık ve devlet adamlığında, aynı değerde üstünlüğü tam anlamıyla sadece Mustafa Kemal gösterecektir (Mikusch, 2000, s.113).

Bunun yanı sıra, Moorehead Mustafa Kemal’i özellikle Çanakkale Savaşı’nda gösterdiği başarı sebebiyle dhi bir komutan olarak nitelendirirken, O’nu Enver Paşa ile karşılaştırır ve Enver Paşa’yı

gelmiş geçmiş generallerin en beceriksizi ve felaketi olarak tanımlar (Moorehead, 2015, s.17). Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale cephesine bizzat komuta eden Alman General Liman von Sanders'in dönemin tanığı ve en önemli aktörlerinden biri olarak, gerek Çanakkale cephesinde gerekse Suriye cephesinde Mustafa Kemal'e kendi komutasını gönül rahatlığıyla bıraktığı da çeşitli eserlerde konu edilmiştir (Moorehead, 2015, s.242; Mikusch, 2000, s.8).

Mustafa Kemal'in 31 Mart Ayaklanmasını bastırmak üzere 1909'da Selanik'ten İstanbul'a doğru yola çıkan Hareket Ordusu'na katılımı, kimi yabancı yazarlarca onun askeri dehasının öncül belirtileri olarak yorumlanır (Moorehead, 2015; Mikusch, 2000; Gawrych, 2013; Erickson, 2013; David W Del. Testa, 2014). Ancak konumuz açısından Çanakkale Savaşı, Mustafa Kemal'i bir kahraman olarak yerli ve yabancı kamuoyunun gündemine taşınması sebebiyle temel kırılma noktasını oluşturmaktadır. Onun Çanakkale cephesinde sergilediği üstün başarı bugün hala askeri, stratejik araştırmalara konu olmaktadır. Geçtiğimiz yıl ABD Hava Kuvvetleri Koleji'nin katkılarıyla yayınlanan ve Mustafa Kemal'in Çanakale'deki askeri stratejisini derinlemesine inceleyen çalışma, bunun en somut örneğini ortaya koymaktadır (Piccirilli, 2016). Görgülü'nün ifade ettiği gibi, askeri dehasıyla sekiz aydır devam eden kara savaşını kumanda yeteneğiyle bir günde zafere taşıyan Mustafa Kemal, şüphesiz ki yerli ve yabancı kamuoyunun gündemine taşınacaktır (Görgülü, 2000, s.96-7). Yabancı kamuoyunda Mustafa Kemal uzun bir süre Çanakkale Kahramanı olarak nitelenmiştir. Örneğin, İspanyol yazar Villalta muzaffer komutan olarak İzmir'e giren Mustafa Kemal Paşa'yı hala Çanakkale kahramanı olarak okuyucuya tanıtmaktadır (Villalta, 1999, s.179).

Dönemin İngiltere Başbakanı Lloyd George'un iktidarı kaybetmesine yol açan bu zafer, Mustafa Kemal'i bir yandan

tartışmasız askeri yeteneği bakımından takdir edilen, diğer yandan ise Batılı müttefikler için tehlike arz etmeye başlayan bir lider konumuna taşımıştı. Ancak, İngiltere ve Batılı müttefikleri o dönemde Mustafa Kemal'in Çanakkale savunmasıyla aslında, İngiliz İmparatorluğu'nun Yakındoğu'daki emellerine son vermiş olduğunun farkında değildi. Yıllar sonra, İngiliz İmparatorluğu da bu gerçeği kabul etmek zorunda kalacaktı. 4 Temmuz 1936 tarihli İngiliz gazetesi *Sunday Time*; İhtimal ki Avrupa kıtasında ne Ren'in batısında, ne de Çanakkale'nin doğusunda İngiltere'nin uğrunda harb edeceği veya harp etmek istediği birşey yoktur diye yazıyordu (Akt. Uğurlu, 2003, s.355). Mustafa Kemal askeri ve siyasi yaşamında pekçok unvan almıştı (Özçelik ve Güneş, 2017), ancak Çanakkale Kahramanı sıfatı yerli ve yabancı kamuoyundan aldığı ilk gayri-resmi unvandı.

Çanakkale Savaşı'nı takip eden Milli Mücadele ve ardından Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal, Batı kamuoyunda farklı şekillerde nitelendirilecektir. Milli Mücadele'de Batılı müttefikler tarafından "Asi Kemal Paşa" olarak adlandırılan Atatürk, daha sonra *Cumhuriyet Türkiyesinin Dâhi Lideri* ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra *Dünya Lideri* sıfatıyla anılacaktır. Aynı zamanda çalışmanın seyrini oluşturan bu nitelemeleri, 2 Kasım 1935 tarihli *Arbeiter Woche* isimli Avusturya gazetesi en açık ve yalın haliyle ifade etmişti. Söz konusu gazete:

Asi Kemal Paşa, Cumhuriyetin yasama organı olan Büyük Millet Meclisi tarafından müttefik cumhurbaşkanı seçildi ve ona meydana getirdiği eserle duyulan saygı ve minnettarlığın bir ifadesi olmak üzere "Atatürk" ismi verildi", şeklinde bir habere yer vermişti (Akt. Uğurlu, 2003, s.176).

Batı ya da Avrupa kamuoyu tanınmaması yaparken, Batılı

Oryalistlerin düştüğü hataya düşmemek için, çeşitli ülkelerin ve yorumcuların konumlarını birbirinden ayırmak gerekir. Anadolu'yu işgal eden Batılı müttefik güçler arasında, İngiltere ve onun desteklediği Yunanistan'ın aksine, Fransa ve İtalya savaştan erken çekilmişlerdi. Bu sebeple, Batılı müttefikleri aynı potada değerlendiren bir çalışma her zaman eleştiriye açık olacaktır. Bu çalışmada Batılı müttefikleri analitik bir kategori olarak inceleyebilmemizi mümkün kılan nokta, söz konusu müttefik güçlerin aynı emperyalist çizgide hareket etmiş olmalarıdır. Bu noktada Alman tarihçi Herbert Melzig'in tespitlerine kulak verebiliriz. Atatürk'ü konu alan bir başka biyografik esere imza atan Melzig, Lloyd George'un Fransa ve İtalya'nın Ankara Hükümeti'yle anlaşarak savaştan çekildiklerini gördüğü vakit, sömürgelerine başvurduğunu ancak sömürge halkların da savaş yorgunu olduklarını ve yardıma gelemediklerini hatırlatır (Melzig, 2011, s.69). Çanakkale Savaşı'nda sonuna kadar kullanılan sömürge halklar da bu kez Anadolu macerasında İngiltere'yi yalnız bırakmıştı. Bu sebeple, kendi memleketinde takip ettiği Türk politikası yüzünden hücumu uğrayan Lloyd George, daha sonra Mustafa Kemal'in yalnız İstiklal Harbi'ni değil, politika oyununu da kazandığı gerçeğini teslim etmek zorunda kalacaktı (Çulfalı, 1999).

Mustafa Kemal'in Çanakkale'de sergilediği başarının yankıları günümüzde de Batı kamuoyunda devam etmektedir. Ancak, Batı kamuoyu olarak genelleştirdiğimiz mecra içinde farklı duruşlar bugün de dikkat çekicidir. Daha önce de belirtildiği üzere, örneğin ABD tavrı Mustafa Kemal'in askeri başarısını takdir edip incelemeye alırken, İngiltere bu başarıyı perdelemek üzere, Çanakkale Savaşı'nda hayatını kaybeden yerli ve yabancı askerlerin anıldığı ve emperyalizmin yolaçtığı insani sonuçların eleştirildiği Çanakkale Şehitlerini anma gününü, Anzak günü ilan ederek kendi sömürgelerinin bu savaştaki kahramanlıklarını ön plana çıkarmaktadır. 23 Nisan 2015 tarihli *The Guardian* gazetesi;

Gelibolu'yu Hatırlamak: Kanlı kıyımın ortasında bir kahramanlığı onurlandırmak (Remembering Gallipoli: Honoring the bravery amid the bloody slaughter) başlıklı bir makaleye yer verirken, 26 Haziran 2016 tarihli ABD gazetesi *Newyork Times*; *Gelibolu, Ulusal Kimliklerin Zeminini Hazırlayan Muharebe* (At Gallipoli, a Campaign that Laid Ground for National Identities) başlığını atıyordu.

2. Milli Mücadele'nin "Çete Lideri" ve Muzaffer Komutanı

Çanakkale Savaşı'nın ertesinde, mağlubiyetlerine rağmen Mustafa Kemal'in askeri başarısını görmezden gelemeyen Batılı müttefikler, Milli Mücadele döneminde onu, salt bir tehlike olarak resmetmiştir. Bu dönemde Batı'daki Mustafa Kemal algısı artık Çanakkale Savaşı'nda olduğu gibi ülkesini savunan onurlu ve başarılı bir askerin yarattığı tehditten öte, "asi bir askerin", bir "çete liderinin" maceralarına dönüşmüştür. Ancak Batı kamuoyunda Mustafa Kemal'le ilgili genel algı ve duyguyu aktaran tehdit ve tehlike ifadelerinin Milli Mücadele döneminin çeşitli evrelerinde farklı anlamlar taşıdığı görülmektedir.

Milli Mücadele, Atatürk'ün Nutuk'ta da ifade ettiği gibi 19 Mayıs 1919'da başlamıştı. Yunan ordusunun 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgali, Dumont'un deyişiyle *ateşin üzerine atılan benzin etkisi* yaratmıştı (Dumont, 1993, s.45). Bu işgalle ulusal bilinci daha da perçinlenen halkın çeşitli sivil inisiyatifler şeklinde ortaya çıkan direnişini örgütleyecek bir askeri öndere ihtiyaç vardı. Mustafa Kemal, milli mücadele süresince Anadolu'nun çeşitli yerlerinde işgalci güçlerin desteğiyle baş gösteren iç isyanlara rağmen, direnişi hızlı, etkin ve kapsamlı bir biçimde örgütleme yoluna gitmişti. Tarık Zafer Tunaya, yer yer baş gösteren ve milli mücadelenin çekirdeğini oluşturan bu sivil

direnışleri Mareşal Fevzi Çakmak'ın ifadesine dayandırarak, çoban ateşli olarak değeriendirir. *Mondros Mütareke'sinden sonraki aylarda, bir uçaktan Anadolu'ya baksaydınız, yer yer yanan ateşler görürdünüz. Bunlar pırıl pırıl çoban ateşleridir. Bunlar Müdafaa Hukuk ateşleridir* (Tunaya, 1997, s.54).

Bu anlamda, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet Türkiye'sine geçiş dönemiyle ilgili pek çok çalışması bulunan Dumont, biyografik eserinde Mustafa Kemal'i milletin yabancı işgaline karşı gösterdiği direnci başarıya götüren lider olarak tanımlamıştır (Dumont, 1993). Bununla birlikte Glasneck, Mustafa Kemal'in askerlik alanındaki üstün yeteneklerine vurgu yaparak, onun bu yeteneğinin Kurtuluş Savaşı'nda İtilaf Devletlerince çok iyi silahlandırılmış Yunan birliklerine karşı Türk halkını zafere götürmesini kolaylaştırdığını ifade eder (Glasneck, 1976, s.105). Sonuç olarak, Mustafa Kemal'in Milli Mücadele'deki rolünü değeriendiren yazarların, söz konusu mücadele zaferle sonuçlandıktan sonra bu başarıyı çeşitli kişi, kurum, toplumsal kesim ve olgular arasında paylaştırdıklarını görüyoruz. Ancak, Milli Mücadele'nin başında Mustafa Kemal'in askeri strateji ve toplumsal örgütlenme alanındaki başarısının Türk milletini kesin bir sonuca götüreceğini öngören kimse neredeyse yoktu. Mikush, bu dönemde Batı kamuoyuna hakim olan düşüncüyü şu soruyla dile getirir: *Eli kolu bağlanmış, küçük, bitkin bir ülke nasıl olur da kudretli Almanya ile Avusturya'yı daha yeni dize getirmiş galip devletlere kafa tutmayı göze alabilirdi?* (Mikush, 2000, s.24) Stratejik olarak, Türkiye'nin milli mücadeleyle kurtuluşunu mümkün görmeyen pek çok devlet adamı, araştırmacı, gazeteci ve entellektüelin aksine, popüler kültürde Arabistanlı Lawrence olarak tanınan ünlü İngiliz Albay Lawrence daha Sevr Anlaşması'nın imzalanmasının ertesinde barış koşullarına ilişkin görüşlerini 30 Mayıs 1920 tarihli *Times* gazetesinde şöyle ifade etmişti:

Bu belge galiplerin açgözlülüğünün açıkça onaylanmasından başka birşey değildir. Ortakların herbiri sadece olabildiğince büyük lokma

kapmayı ve diğerlerine de olabildiğince az şey vermeyi düşünmüştür. Bu barış maddelerinden hiçbiri, eğer yürürlüğe girecek olursa, üç yıldan fazla yaşamayacaktır (Times 30 Mayıs 1920).

Lawrence'ın bu değerlendirmesi, her ne kadar Mustafa Kemal Paşa faktörünü devre dışı bıraksa da, emperyalistlerin işgallerine karşı oluşan direncin küçümsenmemesi gerektiğine işaret ediyordu.

Mustafa Kemal Milli Mücadeleyi başlatmak için Anadolu'ya geçerken, Batılı müttefikler açısından kolaylıkla üstesinden gelinebilecek bir tehdit olarak görülüyordu. Bu sebeptendir ki, pek çok Batılı gözlemci Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından milli mücadeleyi örgütlemek üzere Ankara'ya geçen Mustafa Kemal'i, "maceracı bir asker", "asi bir kişilik" ve "bir çete lideri" olarak nitelendirmiştir. Dönemin en etkin Avrupalı lideri ve aynı zamanda Yunan işgaline verdiği destekle bir anlamda Milli Mücadele'nin başlamasına ön ayak olan İngiltere Başbakanı Lloyd George, Mustafa Kemal faktörünü devre dışı bırakmayı küçük bir estetik operasyon olarak değerlendirmekteydi. Başbakan George ve Dış İşleri Bakanı Lord Curzon'a göre, *Ankara'daki çete başının ve onun çetelerinin can damarı kesilmeliydi*. Bunun için en iyi çare, İngiliz emperyalistlerine göre, İstanbul'un ceza olsun diye işgal edilmesiydi. Başkent elde olunca, hükümeti Londra'nın iradesi altına sokma olanağı vardı. Böylelikle, Yakındoğu İngiliz İmparatorluğu projesi gerçekleştirilebilirdi (Glasneck, 1976, s.45).

Rasyonel açıdan bakıldığında Mustafa Kemal'in Anadolu'da yürüttüğü mücadelenin başarıya ulaşması mümkün değildi. Savaşan tarafların kaynaklarını ve içinde buldukları durumu güç dengesi ekseninde değerlendiren Batılı müttefikler, herhangi bir başarısızlık ihtimali görmüyordu. Ancak Milli Mücadele'nin ilerleyen dönemlerinde, bu değerlendirmelere şüpheyle yaklaşan bazı gözlemciler fikirlerini

dillendirmeye başlamıştı. Ünlü İngiliz tarihçi Arnold Toynbee bunlardan biriydi. I. ve II. İnönü Savaşlarını Yunan cephesinden izleyen Toynbee, kendi ülkesinde ve genel olarak Batı'da, Mustafa Kemal ve Türkler aleyhinde oluşan kanının gerçeği yansıtmadığını görmeye başlıyor ve bu konuda Avrupa kamuoyuna uyarılarda bulunuyordu. Toynbee İngiliz kamuoyunda yayılmaya çalışılan genel kanının aksine, Mustafa Kemal'in Anadolu'yu tedhiş ve riya ile ele geçirmiş maceracı bir asker olmadığını, tam aksine onun Türkiye'yi Batılı ve ilerici idealler çerçevesinde yeniden teşkilatlandırmaya çalışan gerçek bir Türk milliyetçisi olduğunu anlatmaya çalışıyordu (Toynbee, 1922, s.178). Toynbee'nin bu değerlendirmelerinde ve tavır değişikliğinde, savaşı Türklerin lehine çeviren zaferleri bizzat yerinde gözlemlemesi, bir İngiliz vatandaşı ve bir gözlemci olarak kelimenin her anlamıyla hem Türk hem de Yunan cephelerini tanimasının etkisi büyüktü.

Tarihte pek çok ilki ortaya çıkaran I. Dünya Savaşı, savaş propagandası denilen kavramın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştu. II. Dünya Savaşı sırasında, nasıl olgunluğa eriştiğini günümüzde yapılan çalışmalarla daha iyi anladığımız savaş propagandası, Batı kamuoyunda Milli Mücadele döneminde de devredeydi. Toynbee'nin de belirttiği üzere, Mustafa Kemal Batı kamuoyunda Anadolu'nun içinde bulunduğu durumdan faydalanarak liderliğini ortaya koymaya çalışan maceracı bir asker olarak resmediliyordu. Ancak Batılı müttefiklerin cephenin yanısıra basın yayın yoluyla yürüttüğü ideolojik savaş bununla da sınırlı kalmıyordu. Yunan ordusunun Anadolu'da ilerleyişiyle birlikte Batı kamuoyundaki Mustafa Kemal ve Milli Mücadele karşı söylemlere emperyalist ve oryantalist bazı yargıların da eklendiğini söyleyebiliriz. Bu noktada, Türklerle ilgili oryantalist söylemin ilk kez Milli Mücadele döneminde ortaya çıkmadığını fakat bu dönemde emperyalistlerin amaçlarına hizmet etmek üzere yeniden gündeme alındığını belirtmek gerekir. Cephede Yunanlılar ve Türkler

çarpışırken, basın yayın araçlarında da Batı medeniyetinin kaynağı olarak Yunanseverlik akımı (*philhellenism*) altın çağını yaşıyor, buna karşılık “Barbar Türk” propagandası tüm hızıyla yayılıyordu. Örneğin, dönemin Fransa Başbakanı Clemenceau, Türklere karşı en sert söylemlerden birini geliştiren ünlü Fransız yazar Victor Hugo’nun *Türkler nereden geçtilerse orayı çöle çevirdiler* ifadesini yeniden tedavüle koyuyordu (Tunaya, 1997, s.64).

Mustafa Kemal’in bizzat kendisi bu ideolojik savaşın farkındaydı. Mustafa Kemal Batı kamuoyunda Türklere karşı yaratılmak istenen düşmanca tutumu Mondros Ateşkes Antlaşmasını takip eden süreçte şu sözlerle ifade etmiştir:

Mondros Mütarekesinin uygulanmasından bir iki ay sonra, İtilaf Devletlerinde görülen büyük bir zihniyet değişimi vardır. Yabancılar kendi iktisadi ve politik çıkarlarını tatmin edebilmek için aleyhimize iki kötüyü görüyorlar: 1. Türklere Müslüman olmayan unsurları eşitlik ve adalet kurallarına göre idareden acizdirler, Türk milleti zalimdir. 2. Türk milleti güya tümü ile kabiliyetten yoksundur (Arsan, 1997, s.15).

Mustafa Kemal’in özetlediği bu söylemler, gerek kendi şahsında gerekse Türk Milletine isnat edilmiş olarak Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra da Batı kamuoyunda yankılanmaya kısmen devam edecektir. Bu yazının başında da belirttiği gibi, ideolojik tutumların en tartışmasız görünen olgular karşısında dahi değişmesi çok zor ve zaman alan bir süreçtir. Öte yandan Alman tarihçi Melzig, Atatürk ve Türklerle ilgili Batı kamuoyunda yer etmiş fikirlerin, Türkiye’de nasıl yankı bulduğunu şu sözlerle ifade eder:

Avrupa matbuatı, yıllarca Türkiye’ye türlü türlü şüpheli emeller isnat etti ve daima yalanları sabit oldu. Bunu, Kemal Atatürk, onun

Ankara'daki arkadaşları ve Avrupa'daki destekçileri daima tebessümle karşılamaktadır (Akt. Uğurlu, 2003, s.71)...

Konuya farklı bir açıdan yakalaşacak olursak, Milli Mücadele döneminde gerek doğrudan Mustafa Kemal Paşa'yı gerekse Türk milletini hedef alan savaş propagandasının aslında Mustafa Kemal'in Anadolu halkıyla bütünleşmesine delil oluşturduğunu söyleyebiliriz. Lider ve ona inanan halkın ortaya koyduğu zafer ise bu birlikteliğin somut bir sonucudur.

3. Cumhuriyet Türkiye'sinin Dâhi Lideri

Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanıp Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Batı'daki Atatürk algısı da şüphesiz ki değişmeye başlayacaktır. Ancak, bu noktada tutumunu tümünden değiştiren devlet adamı, araştırmacı, gazeteci ve entellektüeller olduğu gibi, söylemlerini dönüştürerek ya da olduğu gibi koruyarak tutumlarında ısrar eden kesimler de vardır. Diğer dönemlerden farklı olarak, bu dönemde Batı kamuoyu Mustafa Kemal Paşa'yı devlet adamı yönüyle tanımaya başlamıştır.

Cumhuriyet'in kurulduğu ve Atatürk'ün önderliğinde Türkiye'nin büyük atılımlar gerçekleştirdiği 1920'ler ve 1930'ların Batı dünyasında İki Savaş Arası Dönem olarak anıldığını hatırd tutmak gerekir. Bu dönem Batı'da ve özellikle Avrupa'da ırkçılığın ve faşizmin yükselişe geçtiği bir dönemdir. Dolayısıyla, Atatürk'ü mensubu olduğu millet, milleti de ırk kavramı üzerinden değerlendirme geleneği devam edecektir. Ancak, bu kez ırk kavramı pozitif bilim başlığı altında sözde bilimsel bir kimlik kazanmıştır.

Öte yandan, Milli Mücadele zaferi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren gözlemlenen ekonomik ve sosyal kalkınma, Batı'nın keskin bir dönüşle Mustafa Kemal ve *Türklere karşı tutumunu değiştirmesine sebep olmuştur. Ünlü Amerikan dergisi Time, 21 Şubat 1927 tarihli sayısında Atatürk'ü derginin kapağına taşıyarak, Cumhuriyet Türkiye'sinin kısa sürede gerçekleştirdiği hızlı atılımlara geniş yer vermiştir. Dergide, %8,5'lik büyümeyle Türkiye'nin Ortadoğu ve Balkanların yeni güç Merkezi haline geldiğine vurgu yapılmıştır* (Time; 21 Şubat 1927).

Bu dönemde Batı kamuoyunun algısı genelde olumludur, ancak bu olumlu yargılar hala örtük ya da açık bir biçimde ırk kavramı üzerinden ifade edilmektedir. ABD'nin Türkiye Büyükelçiliği görevinde de bulunan Charles H. Sherrill, bu bakış açısını en açık şekilde dile getirmektedir. Sherrill Atatürk'ü takdir ederken: *Büyük adamlar yetiştiren bir ırk, her halde büyük bir ırktır. Bir kavmi anlamak için onun liderlerini tetkik etmekten daha iyi bir vasıta yoktur*, der (Akt. Uğurlu, 2003, s.21). Atatürk hakkında yazan yabancı yazarlar ister onunla şahsen tanışmış, ister tanışmamış olsun neredeyse istisnasız bir biçimde onun dış görünüşüne detaylı bir biçimde yer verir. Bu da özellikle o dönemde Avrupa'nın iradeyle oluşmuş milletleri fiziksel özellikleri üzerinden sınıflamaya çalışan ırk eksenli bakış açısını yansıtan bir başka mecradır. Lord Kinross'un satırları, Avrupalı yazarların hangi saiklerle Atatürk'ün dış görünüşünü söz konusu ettiklerini ortaya koymaktadır: *Atatürk'ün dış görünüşü alışılmış Türk tipine uymaz. Çoğu Türk'ten daha sarışın bir rengi, çıkık elmacık kemikleri ve çelik mavisi ayrık gözleri vardı. Yapısı ince, hareketleri ölçülüydü* (Kinross, 1964, s.13).

Hangi saiklerle olursa olsun, Batı kamuoyunda gelişen olumlu değerlendirmeler Milli Mücadele döneminde ideolojik bir savaş silahı olarak kullanılan Oryantalist söylemin de değişmesine neden

olur. Bu dönemde en azından bir kısım Avrupalı, Türkiye ve Türkler hakkında aslında pek birşey bilmeden fikir sahibi olduğunu kabul eder. *L'Europeen Paris* gazetesinde bir makale kaleme alan gazeteci Gerar Tongas, bu gerçeği şöyle ifade eder:

Türkiye Fransa'da çok az tanınır: Ekseriya şunu müşahade ettim ki bu memleket hakkında ancak pek müphem fikirlere veya iyice kökleşmiş batıl itikatlara sahibiz... Türklerin barbarlığı bir istisna teşkil etmez: Yunanlıların ve Romalıların ataları gibi bizim atalarımız da barbardırlar. Ve Büyük Haçlılar seferlerimiz zamanında, Hristiyanlar da Müslümanlar kadar cinayetler işlediler. Öte yandan Mısırlılar, Yunanlılar ve Romalıları gibi, parlak medeniyetler mevcut olduysa, bugüne kadar meçhul kalmış fakat hepsinden önce meydana geldiği için, daha az alakaya layık olmayan bir medeniyet vardır ki, o da son arkeolojik keşiflerin biz ifşa etmiş olduğu- bu keşifler ancak 1928'den başlar-Türklerin ataları Etilerin medeniyetidir (Akt. Uğurlu, 2003, s.125-126).

Batı'nın bu tutum değişikliği bir lider olarak Atatürk imajının da değişmesine yol açar. Çanakkale Zaferi'nden sonra Atatürk bir kez daha dâhi olarak tanımlanır. İngiliz gazetesi *Western Mail*'de bir makale kaleme alan Hans Froembgen, *Eğer bugünkü Türkiye, Büyük Harp'ten sonra Avrupa'nın herhangi bir memleketinden daha fazla terakki etmiş bulunuyorsa, bunun en büyük sebebini yeni Cumhuriyetin Başkanının dehasında aramalıdır*, der (Akt. Uğurlu, 2003, s.65). *Sunday Times* gazetesinden Herbert Sidebotham ise, Atatürk'ün devlet adamı yönünü ön plana çıkarır:

Mustafa Kemal Atatürk, Gelibolu'da İngiliz ordusunu mağlup etmiş, Filistin'de çarpışmış, Büyük Harp'ten sonra Yunan ordusunu yenerek Gazi unvanını kazanmıştır. Fakat 1923'te Cumhuriyeti ilan ettiği güne kadar bütün dünya onun bir devlet adamı görüşüne sahip olduğunu ilk gösteren emare, Ankara'da yeni bir hükümet merkezi

kurması olmuştur... Kendisi için bugünkü Avrupa'nın en muktedir devlet adamıdır demek mümkün olan Atatürk, hiç şüphesiz devlet adamlarının en cesur ve en orijinalidir (Akt. Uğurlu, 2003, s.79-80).

Avrupa devletleri bir kenara, Atatürk'ün lider imajı Yunanistan'da dahi değişmektedir. Yunan Bakan *Yorgi Peşmezoğlu*, 17-18 Şubat 1937 tarihli Atina gazetesi *Proia*'ya şöyle bir demeç verir:

Anadolu seferi esnasında, Anadolu'ya karşı harp açılmasına muhalif bulunan bizler bile, bize anlatılmış olduğu gibi Kemal'I, gayrimuntazam çetelerin başına geçmiş mutaassıp bir reis zannetmiştik. Osmanlı İmparatorluğu'nun "esvaplarını" paylaşmak isteyen ve sıkıyı görünce diplomasi yoluyla işin içinden sıyrılıp kaçan, İngiliz, Fransız ve İtalyanları Anadolu'dan uzaklaştırıp, bizi de mağlup ettikten sonra karşımızda alelade bir adam bulunmadığını ve hakiki yaratıcı kudretini kavramaktan çok uzak kalmış olduğumuzu kabul ettik (Akt. Uğurlu, 2003, s.38).

Ancak, 1930'ların ortalarına gelindiğinde Avrupa hızla yeni bir savaşa sürüklenirken, siyasi gündem de değişmektedir. Mussolini ve Hitler'in iktidara gelişiyle, diktatörlük ve faşizm Avrupa'nın bir numaralı gündem maddesi haline gelir. Bu dönemde, bazı Batılı gazeteciler yine kendi gündemlerinden Atatürk'e bir soru yöneltirler: *Siz diktatör müsünüz?* Amerikalı gazeteci Gladys Baker 1935 yılında Atatürk'le "*Ben Diktatör Değilim*" başlığıyla yayınlanan bir röportaj yapar. 21 Haziran 1935 tarihli Tan gazetesinde çevirisi de yayınlanan bu röportajında Baker, Atatürk için *realist, dünyanın en kuvvetli diktatörlüğüne çıkmak için hiçbir engel tanımayan, Çanakkale'nin ve çok uzak bir geçmişte olmayan Türk istiklal harbinin askeri kahramanı* sıfatlarını kullanır. Kemal Atatürk'e neden diktatör olarak adlandırılmaktan hoşlanmadığını sorar. Atatürk'ün cevabı ise nettir:

Ben diktatör değilim. Benim kuvvetim olduğunu söylüyorlar. Evet, bu doğrudur. Benim arzu edip de yapamayacağım hiçbir şey yoktur. Çünkü ben, zoraki ve insafsızca hareket etmek bilmem. Bence diktatör, diğerlerini iradesine ram edendir (itaat ettiren). Ben, kalpleri kırarak değil, kazanarak hükmetmek isterim (Tuygun, 1983, s.12).

Ticari bağlantıları sebebiyle Türkiye'yi uzun zamandır tanıyan İngiliz yazar Willy Sperco da Mustafa Kemal Atatürk başlıklı kitabında aynı meseleyi açar. Yazar, Atatürk için 'diktatör' kelimesini kullanabilmeyi kendi gazetecilik başarısı ve cesareti olarak sunar:

Diktatör kelimesi Türkçe lügatten çıkarılmıştı; kimse bunu telaffuz etmeye cesaret edemiyordu. Yabancı gazetelerin muhabirleri onu kullanmamaya özen gösteriyor; Avrupa ve Amerikan basını da bu kelimeyi çok itina göstererek kullanıyordu. Bunun Gazi'yi rahatsız ettiği biliniyordu. Zannedirim ben, Türkiye Dışişleri Bakanıyla Şubat 1929'da mülakat yaparken, Kemalist rejimin diktatörlük üzerine kurulu olduğunu ima etme cesaretini gösteren tek Avrupalı gazeteci oldum (Sperco, 2001, s.170).

Sperco, diktatör kelimesini Türk basınında telaffuz etmeyi kendisinin bir gazetecilik başarısı sayarken, daha sonra yayınlanan kitabında Serbest Fırka'nın bir alternatif siyasi oluşum olarak kurulabilmesi karşısındaki şaşkınlığını ifade edecektir.

İki yıl sonra garip bir şey, diktatör Mustafa Kemal, kendi öz partisine karşı, bir muhalefet partisi kurmaya karar veriyordu. En iyi arkadaşlarımdan biri olan Türkiye'nin eski Fransa Büyükelçisi, eski Başbakan Fethi Bey'den muhalefet partisinin başına geçmesini istiyordu. Hatta kız kardeşi Makbule Hanım'dan, "Serbest Fırka" adını alan bu yeni partiye ilk yazılan kişi olmasını istiyordu (Sperco, 2001, s.171).

Amerikalı gazeteci Baker'ın bu röportajı yaptığı dönemde Mussolini'nin Etiyopya'yı işgale hazırlanıldığını, Hitler tüm Avrupa'nın gözü önünde ilerleyişini sürdürdüğünü, buna karşın Mustafa Kemal'in Batı'da Balkan ve Doğu'da Sadabat Paktlarıyla sadece ülkesinde değil, eski dost ya da düşman gözetmeksizin bölgesinde barışı teminat altına almaya çalıştığını unutmamak gerekir. Baker'ın bu röportajda yönelttiği bir başka soru, bir kısım Batılı gözlemcilerin uluslararası konjonktürü ve buna yön veren siyasi liderleri nasıl değerlendirdiğini ya da daha doğrusu değerlendiremediğini ortaya koymaktadır. Baker'ın yakın gelecekte bir dünya savaşının muhtemel olduğuna inanıp inanmadığı sorusuna Atatürk şöyle cevap verir: *Yakın gelecekte söz etmeyiniz savaş tehlikesi günceldir.* Bayan Baker'ın Avrupa'daki durumu birkaç ay evveline göre daha gergin bulup bulmadığıyla ilgili ısrarlı sorusu üzerine ise şöyle haykırır: *Durum kötüdür! Çok daha kötü! Harbin ciddiyetini nazar-ı dikkate almayan bazı gayri samimi önderler, taarruzun vasıtaları olmuşlardır* (Tuysun, 1983, s.9).

Lord Kinross da Atatürk'ü konu alan biyografik eserine, bu kritik diktatörlük sorgulamasıyla başlar ve net bir analitik tavır ortaya koyar: *Onu çağının diktatörlerinden ayıran iki önemli nokta vardır: Dış politikası sınırları genişletmek yerine daraltmak esasına; iç politikası ise kendi ölümünden sonra da ayakta kalabilecek bir sistem kurma esasına dayanıyordu* (Kinross, 1964, s.1). Rom Landau, 25 Haziran 1937 tarihli *The Spectator* mecmuasında aynı soruya şöyle yanıt veriyor ve bir serzenişte bulunuyordu:

Kemal Atatürk'ün memleketi için neler yapmış olduğunu tam manasıyla görebilmek ve anlayabilmek için Türkiye'yi ziyaret etmek şarttır. Kemalizmin yaşayan numuneleri ile karşılaşınca insan düşünüyor: Acaba istikbalin tarihi Atatürk'ün başarılarını Faşizmin

ve Bolşevizmin muhitlerinde yarattıkları muvaffakiyetlerden üstün tutmayacak mı? (Akt. Uğurlu, 2003, s.104)

İngiliz gazeteci Sidebotham ise konuya daha farklı bir noktadan yaklaşarak Mustafa Kemal'in özgürlükçü reformlarını ve özellikle kadın hakları konusundaki ilerici tutumunu ön plana çıkarıyordu. Sidebotham şöyle diyordu:

Onun isminin etrafında birtakım hikayeler toplanmıştır. Eğer demokrat diye bir şey varsa, Atatürk demokrattır. Haremin kaldırılması, kadın hürriyeti, ekonomik şartların gelişmesi, Atatürk idaresinin ruhu gerçekten demokrat olmasa ve bu ruh bütün halka nüfuz etmemiş bulunsaydı, bütün bunlar imkansız olurdu (Sunday Times 14 Ocak 1938).

Aslına bakılırsa, bu noktaya kadar verilen örneklerin de işaret ettiği gibi dünyayı kendi gündemi içinden anlamlandırmaya alışkın ya da kendi gündemini dünyaya dayatan bazı Batılı gözlemciler, II. Dünya Savaşı patlak verdikten sonra, Mustafa Kemal'i yeniden değerlendirme olanağına kavuşmuştur. İki Savaş arası döneme damgasını vuran ırkçılık ve diktatörlük aynı zamanda bir kısım Batılı gözlemcinin başka bağlamları anlama çabası göstermeksizin onlarla ilgili değer yargıları üretmekte kullandıkları parametreler haline gelmiştir. Bu noktadan bakıldığında, Atatürk'e mensubu olduğu ırk üzerinden yapılan övgüler de, Mussolini ve Hitler'e bakarak yapılan yakıştırmalar da yeni bir anlam kazanır. Batı'nın Atatürk'e ve eserine kendi gündeminden bakma alışkanlığının ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra değişmeye başladığını söyleyebiliriz. Ünlü siyaset bilimi Maurice Duverger de bu noktaya değinir:

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Mustafa Kemal'in yapıtı Türkiye çapında değerlendirildi... Söz konusu yapıt 1945'ten bu yana bir örnek

değeri kazandı. Atatürkçülük (Kemalizm) Türkiye tarihinin bir sayfası olmaktan çıkıp politik bir dizgeye önderlik etmeye başladı. Çünkü yeryüzünde henüz Moskova ya da *Pekin tumarına girmemiş olan üçüncü çeşit devletlere yol göstermektedir* (Duverger, 1961, s.7).

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Atatürk'ün kendisinin ve eserinin Türkiye dışında değerlendirilmediğini söylemek, burada sıraladığımız biyografik çalışmalar, anılar, gazete haberleri ve makaleler düşünüldüğünde pek doğru bir tespit olmasa da Atatürk'ün bir dünya lideri olarak değerinin anlaşılması anlamında İkinci Dünya Savaşı'nın önemli bir kırılma noktası olduğunu söyleyebiliriz. Asker kişiliğinin yanısıra, Atatürk'ün devlet adamlığının ve siyasi projesinin tam olarak anlaşılabilmesi için İkinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü gündeminden sıyrılmak ve ardından gelen uluslararası gelişmeleri takip etmek gerekiyordu. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürge devletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları, daha 1920'lerde emperyalizme karşı başarılı bir mücadele veren Atatürk'ün siyasi projesini daha da anlamlı kılıyordu. Ayrıca, Atatürk'ün bağımsız ve barışçıl dış politika anlayışı, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden Soğuk Savaş döneminde bağımsızlığını yeni kazanmış bazı ülkeler açısından liberal ya da sosyalist bloğa üye olmak gibi bir dayatmaya karşılık üçüncü bir alternatif sunuyordu. Dolayısıyla, Atatürk'ün eserinin kendi ülkesiyle sınırlı kalmadığı, uluslararası sistem açısından önemli sonuçlar doğurmuş olduğu görülüyordu. Atatürk'ün projesi bir yandan anti-emperyalist mücadeleye yeni bir bakış açısı kazandırırken, diğer yandan eski sömürge devletlere uluslararası sistemin kısılcacında nasıl ayakta kalabileceklerine dair bir yol gösteriyordu. Duverger Üçüncü Dünyacı tezlerin kaynağını Kemalizme dayandırırken, Glasneck Atatürk'ün kazandığı zaferin anti-emperyalist mücadele açısından ne anlama geldiğine dikkat çekiyordu. Glasneck, emperyalizme karşı askeri mücadelenin kural olarak başarıya götüremeyeceğini kabul

eden ve yalnızca zora başvurmaksızın direnmeyi öneren bütün ulusal kurtuluş teoriklerini Atatürk'ün yalanlamış olduğunu dile getiriyordu (Glasneck, 1976, s.105). Bu çerçeveden bakıldığında, Mikush'un deyimiyile, *Atatürk sadece ölümünden sonra değil, yaşarken de mazlum milletlere örnek olmuştur* (Mikush, 2000, s.38). *Atatürk Türkiye'sinin mazlum milletler içindeki yerini ise, Alman tarihçi Melzig şu sözlerle dile getiriyordu: Irak'ın Şarkında iki devlet vardır ki, garbın zan ve tahmin ettiğiinden fazla modernleşmiştir; İran ve Afganistan. Bunların orta elçi değil, büyükelçi bulundurdıkları tek hükümet merkezi Ankara'dır* (Melzig, 2011, s.72).

4. *Bir Dünya Lideri: Atatürk*

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Atatürk'ün lider imajının Batı'da artık bir dünya lideri olarak tescillendiğini söylemek mümkündür. Bunda, yukarıda Duverger ve Glasneck gibi bazı örneklerini sunduğumuz analitik gözlemcilerin yanı sıra, UNESCO gibi uluslararası örgütlerin de payı vardır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO her ulusun yetiştirdiği insanlığa mal olmuş tarihsel bir kişiliği doğum ya da ölümünün 100. yılında anma programı düzenlemiştir. UNESCO bu kişiler arasında yalnız birini 25. ölüm yıl dönümünde anma kararı alır: Mustafa Kemal Atatürk. 1981 yılında Atatürk'ün 100. Doğum gününü kutlama kararı alan, UNESCO Genel Konferans kararında Atatürk için şunları söyler:

Özellikle sömürgecilik emperyalizm karşı açılan savaşların ilk önderi olduğu inancı ile,

Dünya ulusları arasında karşılıklı anlayışın, sürekli barışın değerli öncülüğünü yapmış olduğunu; tüm yaşamı boyunca insanlar arasında hiçbir renk, din, ırk ayrımı gözetmeyen bir uyum ve işbirliği çağının doğacağına inancı unutmadan, Genel Konferans;

Eylemi her zaman barış, uluslararası anlayış ve insan haklarına saygı yönünde gerçekleşen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün kişiliğini ve eserinin çeşitli yanlarını belirtmek amacıyla... düzenlenecek uluslararası bilimsel toplantı konusunda düşünsel ve teknik planda UNESCO'nun iş birliği etmesine karar verir (İnan, 1983, s.8).

Günümüzde Atatürk'ün evrensel kişiliğini ve dünya lideri konumunu ortaya koyan başka emareler de vardır. Dünyada Atatürk'ün isminin verildiği, cadde, sokak, park, bahçe ve tesisler, onun fikirleriyle farklı coğrafyalardan, farklı kültürlerden çeşitli halklara ulaşabilmiş bir dünya lideri olduğunu ortaya koymaktadır. Dünyada Atatürk'ün adının verildiği cadde, bulvar, park ve diğer yapıları tam ve eksiksiz olarak tespit edebilmek oldukça kapsamlı ve uzun erimli bir çalışmayı gerektirse de, Akyüz'ün öncü çalışmasından birkaç örnek dahi Atatürk'ün bir lider olarak dünya üzerinde bıraktığı izleri anlamamızı kolaylaştırmaktadır.

Mustafa Kemal bundan tam yüz yıl önce 1917 yılında, resmi bir heyetle Almanya'ya gitiği zaman, Bad Kreuznach kentinde kaldığı Park Hotel'de, kendisi için özel olarak yapılan bir mekânda halen anılmaktadır. Atatürk 1918 senesinde henüz hiçbir resmi ve siyasi kimliği olmayan genç bir subay iken, böbrek rahatsızlığı nedeniyle kaplıca tedavisi görmek için o dönem Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içinde bulunan Carlsbad'da (Karlovy Vary) termal tesislerine gider. Kendisine ayrılan büyük ve pahalı bir otel yerine pansiyonda kalır. Daha sonra bu pansiyon büyük ve lüks bir konaklama tesisi haline gelir ve tesisin kapısında da “Mustafa Kemal'in 1918 yılında burada kaldığını gösteren bir plaket, önündeki caddede “Atatürk Caddesi” levhası vardır. Dominik Cumhuriyeti'nde “Mustafa Kemal Street” isimli büyük bir cadde bulunmaktadır. ABD'de New Jersey Eyaletinin Paterson kentinde bulunan en büyük parklardan biri “Atatürk Parkı” adını

taşırken, Peru'nun başkenti Lima'da bir park adı ve levhasında şu ibare yer almaktadır: *Paz En Casa, Paz En El Mundo*, yani *Yurtta Barış, Dünyada Barış Parkı*. Bu örnekleri Belçika'dan Bangladeş'e, Makedonya'dan Hollanda'ya genişletmek mümkündür. Bu tablonun bize gösterdiği gerçek ise, daha önce de bahsedildiği üzere Atatürk emperyalistlere karşı verdiği mücadeleyle mazlum halkların sevgisini ve hayranlığını kazanmaktan öte, saygıdeğer bir lider olarak Büyük Güçlerin de takdirini kazanmıştır. Bu da Atatürk'ün evrensel yönünü ortaya koymaktadır (Akyüz, 2017, s.29-33).

Bugün adı dünyanın pek çok yerinde anılan Atatürk'ün sürekli yurtdışı gezilerine çıktığı düşünülebilir. Fakat Atatürk 1917 yılında Alman askeri karargâhına yaptığı ziyaretten beri memleketten dışarıya adım atmamıştır. Buna karşılık, dünyanın çeşitli yerlerinden çok sayıda devlet adamı kendisine diplomatik ziyaretlerde bulunmuştur. Bu devlet adamları arasında, Irak Kralı, İran Şahı, İngiliz Kralı, Yunan Kral ve Kraliçesi bulunmaktadır. 22 Eylül 1937 tarihli Belçika gazetesi *l'indépendance Belge*, bu durumu şöyle yorumlar: *Bir vakitler can çekişen Türkiye'ye bugün en büyük devletler kur yapmaktadırlar* (Akt. Uğurlu, 2003, s.273).

Daha önce de ifade edildiği üzere, Atatürk'ün gerek Batı gerekse dünya kamuoyu üzerinde bıraktığı etki, kendi yaşam süresiyle sınırlı değildir. Bu sebeple, bu çalışmanın dönemsel sınırları da 1938'i aşmaktadır. Ancak, Atatürk'ün cenaze törenine bizzat katılan ve gözlemlerini Atatürk'ü konu alan eserinde bize aktaran Glasneck'e kulak vermek, Atatürk'ün Batı kamuoyundaki lider imajının dönüşümünü oldukça çarpıcı bir şekilde özetlemektedir.

Cenaze alayı Chopin'in cenaze marşının melodilerine göre etkileyici bir sessizlik içinde Etnografya Müzesi'ne geldi. Ölü için burada geçici bir dinlenme yeri hazırlanmıştı. Cenazeye eşlik eden askeri birlikler, yalnızca Türk Silahlı Kuvvetleri'nin her çeşit kolundan gelmiş askerler

değildi. Hemen bütün Avrupa devletleri, büyük devlet adamına ve ordu komutanına son saygı görevini yerine getirmek için cenaze heyetleri ve askeri birlikler yollamışlardı. Bunların arasında vaktiyle hükümetleri Mustafa Kemal'e "haydut" ve "haydut başı" diye bağırın ülkelerin heyetleri de vardı (Glasneck III, 1976, s.103).

Sonuç

Kamuoyuna yön veren siyasi, diplomat, gazeteci, araştırmacı ve çeşitli kesimlerden entellektüellerin Atatürk'le ilgili görüşlerine yer veren bu çalışma, bir asker ve bir siyasi lider olarak Atatürk'e Batı kamuoyunda atfedilen özelliklerin oldukça çelişik ve istikrarsız bir yapı sergilediğine dikkat çekmektedir. Dâhi askerden, çete liderine; milli kahramandan diktatöre uzanan çizgide Atatürk'e atfedilen özellikler Batı kamuoyunda oluşan çelişkili tutumu ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal'in bir asker ve bir siyasi lider olarak sergilediği başarılar şüphesiz ki, Batı kamuoyunun değerlendirmelerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Daha doğrusu, Çanakkale'de ya da Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kalkınma hamlelerinde görüldüğü üzere, Atatürk'ün sergilediği bir kısım başarılar yadsınamaz niteliktedir. Ancak, uluslararası ilişkiler perspektifinden bakıldığında, devletlerarası ilişkilerin ve konjonktürün kamuoyunda oluşan fikirleri doğrudan etkilediği sonucu da ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Batı dünyası içinde Kurtuluş Savaşı'na taraf olan ve olmayan devletlerin Atatürk ile ilgili tutumlarının farklılaştığı görülmektedir. Ayrıca, İki Savaş arası dönemin gergin ortamının da yine Batı'daki Atatürk algısını büyük ölçüde şekillendirdiği saptanmıştır. Bununla birlikte, Atatürk'le ilgili değer yargılarının oluşmasında uluslararası ortam kadar, Batı dünyasının dünyanın geri kalanını kendi gündemi ve kendi parametreleri çerçevesinde anlamlandırma çabasının da etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Akyüz, Erdem. (2017). Atatürk ve Ülke Dışında Adını Taşıyan Yerler, *Bütün Dünya* (8): 29-33.
- Arsan, N. (1997). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt III, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- Çulfalı, M. (1999). Çanakkale Krizi ve Lord George'un İktidardan Düşmesi: Eylül-Ekim 1922, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (44): 15-45.
- Del Testa, D. W. (2014). *Government Leaders, Military Rulers and Political Activists*, Londra: Routledge.
- Dumont, Paul. (1993). *Mustafa Kemal*, çev: Zeki Çelikkol, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erickson, E. J. (2013). *Mustafa Kemal Atatürk*, Oxford: Osprey Publishing.
- Gawrych, W.G. (2013). *The Young Atatürk: From Ottoman Soldier to Statesman of Turkey*, Londra: IB Tauris.
- Glasneck, J. (1976). *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, çev: Arif Gelen, Ankara: Onur Yayınları.
- Görgülü, İ. (2000). *Çanakkale Bir Günde Biterdi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İnan, M. R. (1983). *Atatürk'ün Evrenselliği, Önder Kişiliği, Eğitimci Kişiliği ve Amaçları*, Ankara: UNESCO, 1983.
- Kinross, L. (1964). *Atatürk: Rebirth of a Nation*, Londra: K.R.and Brothers.
- Maurice, D. (1961). *Le Kémalisme, le pays d'Ataturk*, *Le Monde* (27): 6-8.
- Melzig, H. (2011). *Kemal Atatürk: Osmanlı'nın çöküşü Türkiye'nin dirilişi*, çev: Ahmet Arpad, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Moorehead, A. (2015). *Gallipoli*, Londra: Aurum Press.
- Newyork Times*. (26 Haziran 2016)
- Özçelik, M.H. ve Güneş, M. (2017). *Türklerin Atasından Fazlası*, Saarbrücken: Lambert.

Piccirilli, S.P. (2016). *Mustafa Kemal at Gallipoli: A Leadership Analysis and Terrain Walk*, Alabama: U.S. Air Command and Staff College.

Sperco, W. (2001). *Mustafa Kemal Atatürk*, çev: Zeki Çelikkol, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Sunday Times. (14 Ocak 1938).

The Guardian. (23 Nisan 2015).

Time. (21 Şubat 1927).

Toynbee, A. (2009 Birinci basım 1922). *The Western Question in Greece and Turkey: A Study in the Contact of Civilizations*, Eastford: Martino Fine Books.

Tunaya, T.Z. (1997). *Devrim Hareketleri içinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı.

Tuygun, M. (ed.) (1983). *Ben diktatör değilim çünkü...* İstanbul: y.y.

Türkmen, Z. (1999). *Hareket Ordusu ve Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal*, Ankara: Genelkurmay Basım Evi.

Uğurlu, Ö. A. (ed.) (2003 Birinci basım 1938). *Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiyesi*, İstanbul: Örgün Yayınevi.

Villalta, J. G. B. (1999). *Kemal Atatürk*, çev: William Campbell, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Von Mikusch, D. (2000). *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam: Gazi Mustafa Kemal I*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı.

Von Mikusch, D. (2000). *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam: Gazi Mustafa Kemal III*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı.

Von Mikusch, D. (2000). *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam: Gazi Mustafa Kemal III*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı.